

Besök den 25–26 april 2012 hos Kriminalvården, anstalten Haparanda

Inledning

På uppdrag av chefsjustitieombudsmannen Cecilia Nordenfelt genomförde biträdande enhetschefen Gunilla Bergerén, tillsammans med enhetschefen Sven-Åke Jansson och föredragandena Elisabeth Sjöblom, Lars Olsson och Marie-Louise Collin, den 25 och 26 april 2012 ett besök hos Kriminalvården, anstalten Haparanda. Besöket var oanmält.

Bakgrund

Justitieombudsmännen har enligt lagen (1986:765) med instruktion för Riksdagens ombudsmän (JO-instruktionen) tillsyn över dem som utövar offentlig verksamhet för att tillse att dessa följer lagar och andra författningar samt i övrigt fullgör sina åligganden. JO:s tillsyn omfattar bl.a. Kriminalvården. Ombudsmännen ska särskilt tillse att domstolar och förvaltningsmyndigheter i sin verksamhet iakttar regeringsformens regler om saklighet och opartiskhet och att medborgarnas grundläggande fri- och rättigheter respekteras i den offentliga verksamheten.

Av 5 a § i JO-instruktionen framgår att justitieombudsmännen därutöver fullgör de uppgifter som ankommer på ett nationellt besöksorgan (national preventive mechanism, NPM) enligt det fakultativa (frivilliga) protokollet den 18 december 2002 till Förenta nationernas konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Opcat).

Syftet med det fakultativa protokollet är att upprätta ett system för regelbundna besök, genomförda av oberoende internationella och nationella organ, på platser där personer hålls frihetsberövade, för att förebygga tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Besökets genomförande

Besöket inleddes kl. 09.45 den 25 april. JO:s medarbetare sammanträdde inledningsvis med kriminalvårdsinspektören Virpi Nilimaa, chef för anstaltens slutna avdelning, och kriminalvårdsinspektören Lars Olsson, chef för anstaltens

öppna avdelning. Därefter förevisades anstalten vid en rundvandring. Samtal fördes med ett femtontal intagna – varav fem i enrum – och personal och företrädare för SEKO. Besöket avslutades med en sammanfattande genomgång av vad som framkommit under besöket.

lakttagelser m.m. under besöket

Organisation m.m.

Anstalten i Haparanda har sammanlagt 41 platser. I anstalten finns en slutna avdelning för 22 intagna och en öppen avdelning för 19 intagna. Den slutna avdelningen är placerad i säkerhetsklass 2 på Kriminalvårdens tregradiga skala (där säkerhetsklass 1 är den högsta och 3 den lägsta), medan den öppna avdelningen är placerad i säkerhetsklass 3. Runt 130 personer skrivs in per år. Vid tidpunkten för besöket fanns 40 intagna i anstalten.

De äldsta delarna av anstalten är från 1800-talet medan bostadsdelarna är från 1970-talet (öppna avdelningen) respektive 1990-talet (slutna avdelningen).

Den slutna avdelningen har 22 platser och är enligt anstaltsledningen oftast fullbelagd. De intagna avtjänar vanligtvis långa straff och många har hemvist i de södra delarna av Sverige. Den öppna avdelningen har 19 platser och har vanligen ett lägre beläggningstryck än den slutna avdelningen. Många av de intagna i den öppna avdelningen har tidigare varit placerade på den slutna avdelningen och mer än hälften har hemvist i Norrbotten.

I anstalten arbetar kring 30 personer varav 17 vårdare. En kriminalvårdsinspektör är chef för respektive avdelning. Några särskilda klienthandläggare finns inte i anstalten utan motsvarande uppgifter sköts av kriminalvårdsinspektörerna och vårdare.

Upplåsning på den slutna avdelningen sker klockan 7 och inlåsning kl. 19. Den öppna avdelningen låses upp kl. 7 och låses kl. 21. Bostadsrummen på den öppna avdelningen låses inte.

Intagna tillagar frukost själva medan maten lagas i anstaltens kök och serveras i en särskild matsal. En kiosk är öppen två dagar i veckan.

Bemanning och bemötande

Det framkom inga uppgifter om att intagna utsatts för kränkande behandling eller trakasserier av personal. Enligt uppgift från ledningen är våld mellan intagna sällsynt. En incident under våren 2012 betecknades närmast som ett undantag.

Från intagnas håll framfördes att de ofta får muntliga besked på skriftliga framställningar och att de vid begäran om skriftliga beslut kan få veta att ett sådant kan dröja. Enligt de intagna försvårar bristen på skriftliga beslut möjligheten för dem att överklaga beslut som går dem emot.

I samtal med personal och intagna framkom att bemanningen på avdelningarna ofta är låg. Särskilt på den öppna avdelningen förekommer ensamarbete i mycket hög grad.

Nattetid arbetar två personer i anstalten varav en vilande. Två vårdare öppnar dörren till ett bostadsrum på den slutna avdelningen nattetid. Permittenter som återvänder till anstalten gör ofta så kring midnatt och frigång påbörjas regelmässigt kl. 05.

Inskrivning och rutiner för nyanlända

Anstalten har skriftliga instruktioner för inskrivning av nyanlända. Inskrivning, liksom urinprov, äger rum på anstaltens markplan i närheten av centralvakten. Den intagne byter om från civila kläder till Kriminalvårdens kläder i ett förrådsutrymme på själva avdelningens källarvåning. Personal framhöll att placeringen av förrådet för civila kläder är olämplig.

Enligt anstaltsledningen pågår introduktionen av en intagen under 3–4 dagar. Då går den intagnes kontaktman igenom vad som gäller i anstalten och förevisar lokalerna. Enligt instruktionen för introduktionen ska både kontaktmannen och den intagne bekräfta med namnunderskrift att introduktion ägt rum på alla områden.

En intagen menade att han inte fått någon särskild information om ordningsregler och rättigheter vid inskrivningen men att han hade läst informationsblad i cellen.

Bostadsrum

Bostadsrummen på den slutna avdelningen är i huvudsak av samma storlek, drygt tio kvadratmeter. Bostadsrummen har en egen toalett. Ett av bostadsrummen är lite större och handikappanpassat och har vid behov kunnat hysa två intagna.

En intagen var placerad i ett rum som tidigare använts som tvättstuga. Rummet är inte avsett för beläggning och är mindre än övriga bostadsrum (ca sju kvadratmeter). Rummet har ett handfat men ingen toalett. En intagen som bor i rummet och behöver gå på toaletten efter inlåsning får ringa på till vakten och blir sedan eskorterad ner till avdelningens gemensamma toalett i källaren.

Öppna avdelningens bostadsrum saknar toaletter. De intagna delar på sammanlagt fyra toaletter och två duschar.

Gemensamma utrymmen

Den slutna avdelningen är uppdelad i fyra mindre delar med bostadsrum belägna på två våningar. Intagna kan under dagen fritt röra sig mellan våningarna. Det finns en kamera på övervåningen som används för att övervaka trappan. I den slutna avdelningens källarvåning finns ett rum med biljardbord och solarium, en bastu och ett gym. Frukost tillagas i pentry.

Den öppna avdelningen har ett gemensamt köksutrymme, biljardrum och flera andra utrymmen med soffor. I källaren finns ett gym samt bastu och dusch.

Möjlighet till daglig utomhusvistelse

Intagna på den slutna avdelningen har tillgång till en promenadgård, sammanlagt en timme per dag. Vid tiden för besöket var större delen av promenadgården täckt av snö, men gångar var uppskottade runt dess kanter. Intagna på den slutna avdelningen som röker har möjlighet att komma ut och röka på promenadgården sex gånger om dagen.

På den öppna avdelningen är bostadsavdelningen, verkstaden, sporthallen och lärcentrum placerade runt en innergård. Intagna kan röra sig mellan byggnaderna. Flera intagna framförde synpunkter på att de inte under sommarmånaderna hade fri tillgång till anstaltens fotbollsplan under dagtid.

Rum för avskildhet

I denna del antecknas inledningsvis följande. Enligt 6 kapitlet 8 § första stycket fängelselagen (2010:610) får en intagen för utredning av misskötsamhet tillfälligt hållas avskild från andra intagna i den utsträckning det är absolut nödvändigt för att syftet med utredningen inte ska äventyras. Den intagne får inte hållas avskild under längre tid än fyra dygn på denna grund.

En intagen får även hållas avskild från andra intagna av andra skäl. Till exempel får en intagen enligt 6 kapitlet 7 § första stycket 2 fängelselagen hållas avskild från andra intagna om det är nödvändigt med hänsyn till att det finns en risk för den intagnes eller någon annans säkerhet till liv eller hälsa.

Enligt 4 kapitlet 1 § fängelselagen ska en intagen ges möjlighet att vistas utomhus minst en timme varje dag, om det inte finns synnerliga skäl mot det.

I anslutning till sjuksköterskemottagningen i anstalten finns två rum. Ett av rummen går under benämningen "sjukrum" och tillhör formellt den slutna avdelningen.

Vid tidpunkten för JO:s besök fanns en intagen från den öppna avdelningen i sjukrummet. Han väntade på att överflyttas till annan anstalt efter att ha blivit utsatt för våld av en medintagen på avdelningen. Något beslut om placering i avskildhet enligt 6 kapitlet fängelselagen hade inte fattats. I ett beslut följande utredning om misskötsamhet framkom endast att den intagne "flyttas tillfällighet till Slutna avdelningens sjukrum i väntan på ny anstaltsplacering". Den intagne hade inte under sin tid i sjukrum erbjudits möjlighet till utomhusvistelse, däremot hade han avböjt erbjudande om träning i gym (inomhus) vid tidpunkter då andra intagna inte fanns på plats. Han hade haft viss samvaro med andra intagna, och han åt i matsalen efter övriga intagnas måltider.

Den intagne lämnade anstalten Haparanda den andra dagen av JO:s besök. Han hade då tillbringat nio dagar i sjukrummet. Av placeringsbeslutet från Kriminalvårdens huvudkontors placeringsgrupp framgår att omplaceringen till en

annan anstalt skedde för att undvika den olämpliga sammansättningen av klienter som uppstått i anstalten Haparanda.

Det andra rummet i anslutning till sjuksköterskeutrymmet kallas för tillnyktringscell eller tillnyktringsrum och används även för isolering. Rummet saknar inredning förutom en galonklädd madrass och är till sin utformning likt en tillnyktringscell i en polisarrest. Vid tidpunkten för JO:s besök var rummet nedklottrat och smutsigt. En urinflaska i plast låg på golvet. Enligt anstalten används rummet i huvudsak för att ta emot intagna som återkommer från permission i berusat tillstånd.

Sysselsättning

I anstalten finns en träindustri som sysselsätter intagna både i den slutna och i den öppna anstalten. Tre produktionsledare är anställda i anstalten.

Intagna på den slutna avdelningen kan gå på en träteknisk arbetsmarknadsutbildning som varar 4–6 månader. Flera intagna har fortsatt sin utbildning i samband med frigång.

Den öppna avdelningen ägnar sig huvudsakligen åt legoproduktion av lastpallar. Detta kan sysselsätta åtta intagna. Två intagna kan arbeta med lackering. Senare års lågkonjunktur har lett till lägre efterfrågan och minskade möjligheter att erbjuda sysselsättning i anstalten.

I övrigt erbjuder anstalten sysselsättning i form av städning, tvätt och kökssysslor och programverksamhet (bl.a. Brott-Brytet, BSF-samtal och Återfallsprevention. För mer information om programmets innehåll se <http://www.kriminalvarden.se>).

Kontakt med omvärlden

Intagna på den slutna avdelningen tar emot bevakade besök på onsdagar och obevakade besök på helgerna. Det finns ingen särskild besökslägenhet.

Intagna på den öppna avdelningen tar emot besökare i bostadsrummen. Några intagna lyfte detta som ett problem och önskade att de kunde ta emot t.ex. familjemedlemmar i gemensamma utrymmen.

Flera intagna på den öppna avdelningen framförde synpunkter på ordningen med telefontillstånd och användningen av Kriminalvårdens telefonisystem INTIK. Enligt dem är begränsningarna oproportionerliga då det är möjligt för dem att fritt kontakta andra personer per telefon då de är ute på permission. Likaså framfördes synpunkten att de två fasta telefonerna på avdelningen som intagna använder för privata samtal borde bytas ut mot fler och bärbara telefoner.

Övrigt

Företrädare för SEKO framhöll att det efter ett låsbyte inte går att öppna anstaltens utrymningsvägar med de särskilda utrymningsnycklar som finns. Enligt uppgift ska saken åtgärdas i juni 2012.

Avslutande genomgång

Vid den avslutande genomgången närvarade från anstaltens sida kriminalvårdschefen Jan Wallin och kriminalvårdsinspektörerna Virpi Nilimaa och Lars Olsson.

JO:s medarbetare redogjorde för vad som framkommit under besöket. Från anstaltsledningens sida anfördes bl.a. följande. Vad gäller intagnas uppfattning om att negativa besked lämnas muntligen snarare än i skrift är grunden dialog med den intagne. Sådan sker särskilt vid negativa besked och vissa förfrågningar går att avböja omedelbart. Vad gäller den intagne som var placerad i sjukrummet ansåg anstaltsledningen att det inte behövdes ett beslut om avskildhet. Man hade resonerat med den intagne och Kriminalvårdens placeringsgrupp. Sjukrummet var att anse som en normalplats i anstalten.

I fråga om besök på öppna avdelningen är begränsningarna av var besöket kan äga rum grundade i omsorg om övriga intagna. Begränsningarna i tillgången till fotbollsplanen för den öppna avdelningen har att göra med att tillsynen av planen kräver personal och att intagna får tillgång till den varje dag. Ledningen anförde att den öppna avdelningen är mycket sluten jämfört med andra anstalter i samma säkerhetsklass på grund av det skalskydd som den slutna avdelningens högre säkerhetsklass kräver.

Jag har tagit del av protokollet. Jag finner skäl att låta utreda frågan om placeringen av en intagen i anstaltens så kallade sjukrum inom ramen för ett särskilt upplagt initiativärende. Vad som i övrigt har framkommit föranleder inte någon åtgärd från min sida.

Cecilia Nordenfelt